

HARBİ

limler aynı dinden oldukları takdirde birbirlerine mirasçı olacakları konusunda ihtilâf yoktur. Aynı dinlerden olan gayri müslimler Hanefî ve Şâfiîler'e göre birbirlerine mirasçı olabilirken Hanbelî ve Mâlikîler gayri müslimler arasında da din ayrılığının mirasçılığa engel olduğunu kabul etmişlerdir. Hanefîler'e göre ülke ayrılığı gayri müslimler arasında mirasçılığa mani olduğu için harbî ile zimmî veya müste'men ile zimmî arasında mirasçılık cereyan etmez. Bunun gibi iki ayrı devletin tebaası olan iki müste'men de birbirlerine mirasçı olamazlar. Buna karşılık aynı ülkeden olan iki müste'men arasında veya bir müste'men ile dârülharpteki akrabası (harbî) arasında mirasçılık geçerlidir. Şâfiîler'e göre bunlar birbirlerine mirasçı olabilecekleri gibi, müste'men ile zimmî arasında da mirasçılık cereyan eder. Fakat müste'men ile kendi ülkesindeki harbî akrabası veya zimmî ile harbî birbirine mirasçı olamaz. Buna göre Hanefîler tâbiyete dayanan hükmi ayrılığı, Şâfiîler ise ikametgâha dayanan fiili ayrılığı mirasçılığa engel kabul etmişlerdir. Hanbelîler ve Mâlikîler'e göre ise ülke ayrılığı hiçbir şekilde mirasçılığa mani değildir.

Mâlikîler ve Hanefîler, müste'men gayri müslime vasiyetin câiz, harbîye ise caiz olmadığı görüşündedir. Şâfiîler ile Hanbelîler ise harbîye de vasiyeti câiz görmüşlerdir. Harbîlere hibe ve sadaka vermenin meşrûluğu konusunda görüş birliğine varan dört mezhep imamı onlara vakıfta bulunmaya cevaz vermemişlerdir. Hanefîler'e göre müste'men de bu konuda harbî gibidir.

Fakihler, harbî eşe nafaka vermenin vâcib olduğu konusunda görüş birliğine varırken diğer akrabalar hususunda ihtilâf etmişlerdir. Mâlikîler, Hanefîler ve Şâfiîler, akrabalara nafaka verme konusunda din ayrılığının tesirinin bulunmadığını belirtirler. Ancak Mâlikîler'e göre nafaka mükellefiyeti yalnız ebeveyn ile çocuk arasında söz konusudur. Hanbelîler'e göre ise din ayrılığı nafaka sorumluluğuna engeldir. Sonuç olarak cumhura göre müslüman ile zimmî arasında nafaka mükellefiyeti mevcuttur. Harbî ve müste'menlere gelince, Hanefîler'e göre bunlarla müslümanlar arasında nafaka sorumluluğu yoktur. Ancak Şâfiîler ve Hanefîler'den Kâsânî, bu durumda da usul ve fûrû arasında nafaka gerektiğini kabul ederler.

BİBLİYOGRAFYA :

Şâfiî, *el-Üm*, IV, 106, 165, 200; VI, 30; VII, 116, 322-323, 326; Serahsî, *el-Mebsût*, IX, 99-100; X, 93, 95; XIV, 57-59; XVI, 159; XXI, 153; XXII, 131; XXX, 33; Kâsânî, *Bedâ'î'*, V, 192-193; VII, 34, 35; 80, 92, 131-132, 168; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 322-323; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 162-163; VII, 169; IX, 335; X, 213, 221, 515, 537; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, Bulak 1313, III, 163, 182; IV, 97; VI, 240; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Kahire), V, 46-47, 267-268; VI, 177-178; Haccâvî, *el-İknâ'*, Kahire 1351, II, 38-39, 123; III, 115; IV, 181, 250; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, Kahire 1315, VI, 416-417; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, III, 25; IV, 230; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, Kahire 1967, III, 426; VI, 28; VIII, 72; *el-Fetâvâ'l-Hindiyîye*, II, 149, 159; III, 248; V, 195; VI, 454; Haraşî, *Şerhu Muhtaşarı Halil*, III, 117, 128; VIII, 77; Şevkânî, *Neylû'l-evfâr*, VI, 82; Abdülkâdir Üdeh, *et-Tesrî'u'l-cinâ'iyü'l-İslâmî*, Kahire 1378/1959, I, 277-289; Abdülkerîm Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn ve'l-müste'menîn*, Bağdat 1382/1963, s. 472-479, 485-513, 518-520, 535, 541, 560, 562; Vehbe ez-Zühaylî, *Âşârü'l-harb fi'l-fıkhi'l-İslâmî*, Dımaşk 1385/1965, s. 183-184; Ahmet Özel, *İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*, İstanbul 1991, s. 247-279, 349-353, 392^b-392^c; Abdullah b. İbrâhîm et-Tarîkî, *el-İsti'âne bi-gayri'l-müslimîn fi'l-fıkhi'l-İslâmî*, Beyrut 1414, s. 131 vd.; "Ehlü'l-harb", *Mu.F*, VI, 104-115.

AHMET ÖZEL

HARBİ
(الحربي)

Ebû İshâk İbrâhîm b. İshâk
b. İbrâhîm el-Harbî
(ö. 285/899)

Garîbü'l-hadîs
adlı eserleriyle tanınan
lugatçı, hadis hâfızı, fakih
ve zâhid.

Aslen Mervli olup 198 (813-14) yılında muhtemelen Bağdat'ta doğdu. Annesinin Benî Tağlib'den olduğunu, anne tarafından akrabalarının çoğunun Hristiyanlığa mensup bulunduğunu söyler; Bağdat'ın batı yakasındaki Harbiye mahallesinde oturan birlikte hadis okudukları arkadaşları, onu kendilerinden sayarak Harbî nisbesiyle andıkları için bu nisbe ile tanıdığını belirtir. Bağdatlı muhaddis Hevze b. Halîfe'den başka Affân b. Müslim, Amr b. Merzûk, Ebû Ubeyd Kâsım b. Selâm, Ebû'l-Velîd et-Tayâlisî, Müsedded b. Müserhed, Ebû Bekir b. Ebû Şeybe ve Ahmed b. Hanbel gibi tanınmış muhaddislerden hadis öğrendi. Tâbiîn neslinin en hayırlısı diye andığı (İbn Ebû Ya'lâ, I, 92) Ahmed b. Hanbel'in ileri gelen talebelerinden biri oldu ve onun bazı fetvalarını rivayet etti. Ahmed b. Hanbel'den faydalanmak üzere Bağdat'a gelen çeşitli

âlimlerle tanışması onun birçok muhaddisten faydalanmasına imkân sağladı.

Harbî, edebiyat ve özellikle lugat sahasında da devrinin önde gelen âlimlerinden biri oldu. Tanınmış dil âlimi Sa'leb, onun elli yıl boyunca kendi derslerine devam ettiğini söyler. İbn Hanbel'in, oğlu Abdullah'ı Harbî'den ferâiz öğrenmeye teşvik etmesi aynı zamanda fıkıh ilmindeki seviyesini göstermektedir. Harbî, Bağdat'ın batı yakasındaki bir camide cuma günleri halkın sorularını cevaplandırır. Hocalarının vefatından sonra uzun süre yaşayan Harbî, âli isnadlı rivayetlerini kendisinden duymak için uzak beldelelerden gelen pek çok talebeye hadis okuttu. Ebû Bekir el-Hallâl, İbn Sâid el-Hâşimî, Ebû Amr İbnü's-Semmâk, Ebû Bekir en-Neccâd, Ebû Bekir eş-Şâfiî, Ebû Bekir el-Katî gibi muhaddisler, ayrıca Ebû Bekir el-Enbârî ve Gulâmu Sa'leb diye tanınan Ebû Ömer ez-Zâhid gibi dil âlimleri onun en tanınmış talebeleridir.

20 Zilhicce 285 (7 Ocak 899) tarihinde Bağdat'ta vefat eden Harbî'nin cenaze namazını Kâdî Yûsuf b. Ya'kûb kıldırdı ve Bâbülenbâr caddesindeki evine defnedildi. Zehebî kabrinin ziyaretgâh olduğunu söyler.

Dârekutnî, Harbî'nin güvenilir bir muhaddis ve hadis ilimlerinde otorite olduğunu belirtmiş, zühd, ilim ve vera' itibarıyla Ahmed b. Hanbel ile mukayese edilebilecek seviyede bulunduğunu söylemiştir. Başta Hatîb el-Bağdâdî olmak üzere birçok âlim, daha önce Bağdat'ta edebiyat, fıkıh ve hadis ilimlerinin her üçünde otorite, ayrıca zühd sahasında önder olan Harbî gibi bir şahsiyetin yetişmediğini belirtmiştir. Şâfiî tabakat kitaplarında onun hayatına yer verilmeyle beraber Ahmed b. Hanbel'e olan yakınlığı sebebiyle Hanbelî olduğu veya birçok muhaddis gibi herhangi bir mezhebe bağlı kalmadığı söylenebilir.

Zengin bir aileden gelen Harbî, kendisine miras kalan emlakın tamamını satın hadis tahsili için harcamıştır. Dünya malına değer vermediği için son derece sade yaşardı. Halife Mu'tazid - Billâh bir defasında ona 10.000 dirhem göndermiş, fakat hocası Ahmed b. Hanbel gibi devlet adamlarının parasını temiz bulmadığı için kabul etmemiş, hastalandığı günlerde halifenin gönderdiği 100.000 dirhemlik (bazı kaynaklara göre 100.000 dinar) hediye de geri çevirmiştir. Bedenî rahatsızlıklarından şikâyet etmediği, kırk beş yıl devam eden baş ağrısını kimseye

söylemediği, yirmi yıl boyunca gözünün biri görmediği halde bunu da kimseye açmadığı rivayet edilir. Son derece mütevazı olan Harbî, derslerine katılan bazı kimselerin kendisini Ahmed b. Hanbel'e tercih ettiklerini duyunca çok üzölmüş ve bu kişileri dersine kabul etmeyeceğini belirtmiştir.

Harbî, hadis rivayetini kendilerine meslek edinen kimseleri takdir eder, onların, Resûlullah'ın yapıp ettiklerini tesbite çalışan en hayırlı kimseler olduklarını söylerdi. Bid'atçılık yapanların iflâh olmayacağını belirtir ve bid'atçılardan uzak durmayı tavsiye ederdi. Onun meşhur sözlerinden biri şudur: "Her ümmetin akıllıları şu hususta ittifak etmiştir: Kadere teslim olmayan kişi hayatta mutlu olamaz".

Eserleri. 1. Garîbü'l-hadîs. İbnü'l-Kıftî'nin, garîbü'l-hadîs türü kitapların en değerlilerinden biri olarak kabul ettiği eser, Hulefâ-yi Râşidîn başta olmak üzere yirmi bir sahâbînin rivayetlerinde (müsnedlerinde) geçen garîb ve nâdir kelimelerin o hadisleri rivayet eden sahâbîlerin adına göre sıralanmasıyla meydana gelmiştir. İçinde garîb lugatların bulunduğu rivayetlerle onların şahidleri senedleriyle birlikte zikredildiğinden eserin hacmi büyükmüş, bu yüzden aranan kelimelerin bulunması güçleşmiştir. Eserin sadece, son cildi olduğu anlaşılan V. cildi günümüze ulaşmıştır. Süleyman b. İbrâhîm b. Muhammed el-Âyid bu cildi tahkik ederek üç cilt halinde yayımlamış (Cidde 1405/1985), Nebîl b. Mansûr el-Besâre de eserde geçen hadislerin alfabetik fihristini yapmıştır (*Fehârisü kütûbi Garîbi'l-hadîs*, Beyrut 1408/1987, s. 21-42). **2. İkrâmü'd-çayf.** Misafire ikramda bulunmaya dair çoğu merfû 132 rivayetin râvi sahâbîlerin adlarına göre sıralandığı küçük hacimli bir eserdir (Kahire 1349). Risâle Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî (Kahire 1406/1986; Beyrut 1406/1986) ve Abdullah Âiz el-Garrâzî (Tanta 1407/1987) tarafından neşredilmiştir. **3. el-Menâsik ve emâkinü tûrukî'l-hac ve me'âlimü'l-Cezîre.** Menâsikü'l-hac olarak da anılan eserde Arap yarımadasının tarihî ve coğrafi durumunu ele alınmakta, Mekke ve Medine'deki önemli mekânlar tanıtılmakta, çeşitli yerleşim bölgelerinden Mekke ve Medine'ye giden yollar ve bu yollar üzerinde bulunan yerler ve sular hakkında bilgi verilmektedir. Kitap Hamed el-Câsir tarafından yayımlanmıştır (Riyad 1389/1969, 1401/1981). **4. Risâle fi enne'l-Kur'ân gayru mahlûk.** Eserin bir nüshası Haydarâbâd Mektebetü'l-câmiati'l-Osmâniye-

ye'de bulunmaktadır (nr. A 499). **5. Me-sâ'ilü'l-İmâm Ahmed.** Günümüze kadar gelmeyen eser hakkında İbn Ebû Ya'lâ'nın ondan yaptığı bazı iktibaslar sayesinde fikir edinmek mümkün olmaktadır (*Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 91-92).

Harbî'nin bunlardan başka *Delâ'ilü'n-nübüvve*, *el-Hedâyâ (el-Hidâye)* ve *s-sünnetü fihâ*, *İttibâ'u'l-emvât*, *Kitâbü'l-Edeb*, *Kitâbü'l-Hamâm ve âdâbüh*, *Kitâbü'l-İlel*, *Kitâbü'l-Kuât ve ş-şühûd*, *Kitâbü'l-Megâzi*, *Kitâbü Sücûdi'l-Kur'an*, *Kitâbü't-Teyemmüm*, *Nâsihu'l-Kur'an ve mensûhu*, *en-Nehy'ani'l-kizb*, *en-Nehy'ani'l-ğyibe* (*Zem-mü'l-ğyibe*) adlı eserleriyle bir Kur'an tefsirinin bulunduğu kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Harbî, *Garîbü'l-hadîs* (nşr. Süleyman b. İbrâhîm el-Âyid), I-III, Cidde 1405/1985, nâşirin mukaddimesi, I, 17-157; a. mlf., *Kitâbü'l-Menâsik ve emâkinü tûrukî'l-hac ve me'âlimü'l-Cezîre* (nşr. Hamed el-Câsir), Riyad 1389/1969, nâşirin mukaddimesi, s. 9-256; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VI, 27-40; İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 86-93; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 3-7; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, I, 112-129; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, I, 155-158; Safedî, *el-Vâfi*, V, 320-324; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, I, 14-17; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, II, 584-586; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ'*, XIII, 356-372; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 281-290*, s. 101-105; Süb-kî, *Tabakât* (Tanâhi), II, 256-257; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 79; İbn Hacer, *el-Mecma'u'l-müesses li'l-Mu'cemü'l-müfehres* (nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Marâşlî), Beyrut 1415/1994, I, 288, 516; II, 355, 375, 399; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 408; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirin*, s. 7; Keş-fü'z-zunûn, I, 760; II, 1204-1206, 1383, 1413, 1419, 1424, 1450, 1471, 1830; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 188; Sezgin, *GAS*, VIII, 171-172; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 32; Nâme-i Dânişverân-ı Nâsirî, Kum, ts. (Dârü'l-Fikr), II, 328-339; Kays Âl-i Kays, *el-Firâniyyûn*, II/1, s. 279-287; Cezzâr, *Medâhilü'l-mü'ellifin*, I, 352; Muhammed ez-Zühaylî, "İbrâhîm el-Harbî", *Mecelletü Külliyyeti'd-dirâsati'l-İslâmiyye ve'l-'Arabîyye*, IV, Dubai 1992, s. 35-58; a. mlf., "İbrâhîm el-Harbî", *Mevsû'atü'l-hadârati'l-İslâmiyye*, Amman 1993, I, 70-71; J.-C. Vadet, "İbrâhîm al-Harbî", *EP* (Fr.), III, 1019; Hasan Yûsufî Eşkûrî, "İbrâhîm Harbî", *DMBİ*, II, 485-486.

M. YAŞAR KANDEMİR

HARBİYE

(حرية)

II. Mahmud zamanında 1835'te subay yetiştirmek üzere açılan askerî mektep.

Harbiye'nin bir müessese olarak kelime anlamıyla birlikte ortaya çıkışı, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından (1826) sonra askerî sahadaki yeni teşkilâtlanmayla il-

gilidir. Asâkir-i Mansûre-i Muhammedîye'nin kurulması ve bu ordunun subay ihtiyacını karşılamak üzere Şehzadebaşı'ndaki Acemi Ocağı Kışlası'nda yaşları on beşin altındaki gençler için bir tâlim-gâh açılması (BA, HH, nr. 17435) Harbiye'nin başlangıcı sayılabilir. Ancak Osmanlı-Rus savaşı yüzünden bu ilk teşebbüs sonuçsuz kalmıştır. Bazı müellifler, bu mektebin kuruluşunu 1795'te Mühendis-hâne'de yapılan ıslahata kadar götürmektedir (Berkas, s. 93). Harbiye'nin kuruluşu konusunda en önemli teşebbüs 1831'de gerçekleşmiştir. Hassa Ordusu Müşiri Ahmed Fevzi Paşa, Selimiye'deki Mansûre askerleri arasından birkaç yüz kişiyi seçerek bunları bölükler halinde teşkilâtlandırdı. Yaşları on dokuz-yirmi bir arasındayken bu erlere "sıbyan bölükleri" adı verildi. Bunlara diğer erlerden farklı olarak okuma yazma da öğretiliyordu. Başarılı olanlar onbaşı, çavuş ve mülâzım rütbelerini alarak kıtalara katılıyordu. Sıbyan bölükleri Harbiye'nin temelini oluşturduğu gibi bölük erleri de ilk Harbiyeliler sayıldı.

Sıbyan bölükleri kurulurken Avrupa'daki gibi askerî okulların açılması da düşünüldü. Hüsrev Paşa, II. Mahmud'a yazdığı bir tezkirede Fransa'daki Ecole Militaire tarzında bir askerî mektebin açılmasının ve Avrupa'dan askerî öğretmen getirtilmesinin lüzumunu dile getiriyordu (BA, HH, nr. 17700-A). Teklifi olumlu bulunan padişah, uzun yıllar Avrupa'da kalmış olan Mehmed Nâmık Paşa'yı Harbiye Mektebi'ni kurmakla görevlendirdi; Ahmed Fevzi Paşa'yı da yanına yardımcı olarak verdi. Sıbyan bölüklerinde ders verdirmek üzere Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'dan subay istedi. Fakat Mehmed Ali Paşa, Mısır'da 1816'da kurduğu Harp Okulu'nda yetişen subayların yeterli bilgiye sahip olmadığını ileri sürerek padişahın isteğini geri çevirdi (BA, HH, nr. 23997). Çok geçmeden Mehmed Ali Paşa'nın isyan etmesi Harbiye'nin açılmasını geciktirdi. İsyandan sonra Maçka Kışlası okul haline getirilerek (BA, Cevdet-Askerî, nr. 54466) Selimiye Kışlası'ndaki sıbyan bölükleri buraya nakledildi (1834). 400 kişilik sınıflar, kütüphane, cami, hamam, hastahane, eczahane, matbaa ve mutfakla donatılan mektebin laboratuvarları için gerekli malzemeler Avrupa'ya sipariş edildi. Mektep başlangıçta Ekol Militer (BA, Cevdet-Askerî, nr. 11039, 52259), Mekteb-i Ulûm-i Harbiyye, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye, Asâkir-i Hâssa-i Şâhâne, Mekteb-i Harbiyye-i Mansûre (BA, Ali